

‘CENK’TEN ‘ARP’A : BİR TÜRK SAZININ TARİHÇESİ

Öğr. Grv. Ganire HÜSEYİNOVA
E. Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi Müzik Bölümü

ÖZET

Bir çağdaş müzik enstrümanının oluşum tarihini, yayıldığı coğrafyayı incelediğimizde beklenmedik sonuçlar elde edilebilir.

Elde edilen sonuçlar o denli şaşırtıcı olur ki; bu güne kadar düşünülenlerin tam tersi ile karşılaşır ve hayret edilebilir. Yabancı sanılan, yabancı ülkelerde üretilmediği bilinen çağdaş müzik enstrümanı aslında kendi kültüründe meydana gelmiş olabilir. Herhangi bir sebeple milletin kültür tarihinden çekilse bile tamamen yok olmamış; aynı ya da farklı şekil ve adlarıyla, eski ya da yeni bir coğrafyada yaşamaya devam etmiştir. Bu makalede söz konusu hususlar ele alınacaktır.

GİRİŞ

“Arp Sesleniyor” başlığı altında yapılan konserlerin dinleyicisi olduğumuz zaman çalgının zarif ve büyüğü sesi bize uzak geçmişten haber veriyor. Avrupa müzik enstrümanlarından biri sayılan arp, eski tarihî geçmişi ile büyük ilgiye sebep olmaktadır. Bugün çağdaş arp bir Avrupa müzik enstrümanı sayılıyor. Arp dünya profesyonel müziğinde senfonik, opera-bale, enstrümental türlerinde kendine özel bir yer buluyor. Dış görünüşüne bakıldığında orkestradaki bütün çalgılardan ayrılan arp, yüzyıllar boyu güzellik sembolü sayılmıştır. Bestekârların bu alete olan ilgisi günden güne artmaktadır ve arpın katılımıyla bir dizi değerli eserler meydana gelmiştir. Son yıllarda Azerbaycan bestekârları da arptan geniş bir şekilde istifade ediyorlar. Bir icracı olarak belirtmek isterim ki, Doğu müziği arpta çok zengin, cazip ve öz sesiyle sesleniyor. Bu da arpın eski geçmişi ile ilgilidir.

Arpın oluşum tarihi

Arp müzik sanatı tarihinin en eski çalgılarından biridir. Onun ortaya çıkış tarihi efsanelerde zengin bir şekilde anlatılmaktadır. İlmî araştırmalar bizi insanlığın ilk devirlerine, kabileler halinde yaşayan insanların oluşmaya başlayan medeniyetine götürüyor.

İnsan sonsuz bir ses kaynağı olan kâinatta doğmuş, yıllar boyu duyduğu seslerin tesiri altında kalmıştır. Sesin de tabiatının onun düşüncesine göre bir kaynağı olmalıydı. İlkel insan bu sesleri tekrar etmekle onların kaynağı üzerinde bir hakimiyet kurmağa çalışıyordu. Taklit ve tekrarlar insan, yaratma ve gelişme yeteneğini elde etmiştir. İnsan müziği meydana getirmiş, onun olağanüstü güce sahip olduğuna inanmıştır. İnsanı başka varlıklardan ayıran da zaten bu idi: Onun düşünebilmesi, yaratma yeteneği ve kendi felsefesi. Kendi his ve arzularını yansıtmaya çalışan insanlar taş duvarlara avlamak istediği hayvan tasvirini çiziyordu. Bu tasvirlerin karşısında raks ediyor, basit nefesli, vurmali ve telli müzik aletleriyle çalip okuyordu.

İlkel kabilelerdeki inanışa göre, ister canlı, ister ölü olsun, her varlık kendisine ait gizli bir ses ve şarkıya sahiptir. İşte o canlının tepki göstereceği bu ses ve şarkı ile büyü yapılarak varlık yok edilebilir. Bu sebeple bu ses gizli tutulurdu. İlkel kabilelerdeki sihirbaz doktorlar, hastanın veya onun bedenindeki kötü ruhun ses ve şarkısını bularak onu iyi etmeye çalışırlardı. Büyücü bu suretle hastanın bedenindeki kötü ruhla temas geçerdi.¹ Bu temas basit telli musiki aletlerinden çıkarılan seslerle kuruluyordu.

Bazı araştırmacılar ilk telli çalgıların yalnız av yayından meydana geldiğini ileri sürüyorlar. Orkestra çalgıları araştırmacısı D. Rokal-Levitski bu konuda şunları yazıyor: “Elde olan bilgiler bizi öyle düşünmeye sevk ediyor ki, ilkel insan gergin çekilmiş av yayıyla ok atarken duyduğu sesin etkisi ile kendinde müziğe yönelme duygusu hissetmiştir. Bu devri arp çalgısının meydana gelişinin başlangıcı kabul edebiliriz.”²

Avcılıkta faydalanılan gerilmiş yayın çıkardığı ses yeni bir enstrüman ailesinin, telli çalgılar grubunun oluşmasına yol açtı. İlkel devirde telli çalgıların büyük miktarda farklı şekilleri mevcut idi. Bütün bu karışıklık içinde, arpa benzer çalgıları diğer telli çalgılardan ayırıcı farklar vardı. Bu, tellerin ağaç üzerinde değil, iki ağaç parçası arasında boşluğa çekilmesi idi. Tellerin karşısındaki boşluk sesin farklı tınısını oluştururdu. Dış görünüş ve seslenmede olan fark, çalgıların çeşitli bölgelerde yayılması ile ilgilidir. Çağdaş arplardan tamamıyla ayrılan arpa benzer aletler küçük, şekilce yaya

benzer, üç köşeli, kavisli, dört köşeli vs. olarak icra zamanı daha çok elde tutulup çalınıyordu. Tellerin sayısı az , sesi yavaş , gerginliği zayıf idi.

Çok eski bir tarihe sahip olan arp hakkında çeşitli rivayetler, efsaneler olsa da onun tarihi hakkında ilmî bilgiler oldukça azdır. Üzerinde bir müzik aleti, bazen bütün bir müzisyenler grubu tasvir edilmiş granit, mermer veya çamurdan yapılmış tarihî eserler bize arp, lir gibi telli aletler ile çok çeşitli üflemeli ve vurmali aletler hakkında bilgi veriyor. Bu müzik aletlerinin bazılarının parçaları, dağılmış şehirlerin mezarlıklarında bulunuyor, bunlar yeniden üretilerek eski devir müziğini tanınmasına yardımcı oluyor.

Arpın anavatanı hangi ülkedir?

Arpa benzer aletlerin anavatanı olarak tek bir ülkenin adını vermek zordur. Birçok arkeolojik kazılar neticesinde elde edilen heykeltıraşlık abideleri, küçük plastik, duvar nakışları ve çalgıların kendisi gösteriyor ki, arpa benzer aletler eski Doğu ülkelerinde, Mısır, İran, Asur, Yunanistan, Orta Asya ve Kafkas ülkelerinde geniş olarak yayılmıştır.

Görüyoruz ki, eski müziği araştıran âlimlerin ekserisi arpın ilk vatanı olarak Mısır'ı sayıyorlar. Vaktiyle burada geniş bir şekilde yayılan arp bazı hiyeroglif yazılarda "güzellik" anlamını taşıyordu. Mısır ressamı ışık (ateş) tanrısını kendi resimlerinde arp çalarken tasvir ediyorlardı. Mısır ehramlarında tasvir edilen arpa benzer alet şekilleri milattan evvel altı binli yıllara aittir. Ehramlarda bulunan hiyeroglif (Mısır yazıları) arasında "arpçı", "muganni", "rakkas" işaretleri de vardır. Bu da gösteriyor ki, ülkede büyük popülerliğe sahip olan arp çok eski devirde, hiyerogliflerin meydana gelmesi ve ehramların yapılmasından daha evvel mevcut idi. Mısır arpları çeşitli ölçülerdedir. Küçük, elde tutulup gezerek çalınandan insan boyundan uzun, çok telli, dinî törenlerde çalınan arplara kadar mevcut idi. Teller bükülmüş hayvan bağırsağından hazırlanıyordu. Mısır arplarının eski şahlık devrine (milattan 3000 yıl önce) tarihlenen tasvirlerinde müzisyenler grubu muganni, flüt ve arpçılardan ibaret idi.

Orta şahlık devrinde (MÖ. 2000) ise Mısır'a Asya'dan köşeli arpların getirildiği sanılıyor. Köşeli Asya arpları daha temiz akortlanma, gür ve açık tınıda ses veren aletler idi.

Mısır'da arpı "müzik aletlerinin şehzadesi" olarak adlandırmışlardır. Garip olan yönü şurasıdır ki, 1929 yılında Ur kazılarında, bir bölgede kıymetli taşlarla süslenmiş olan 68 kadın iskeleti ortaya çıkarılmıştır. Onların

da ellerinde arpa benzer bir alet bulunmuştur. Asur devrine ait köşeli arp Mısır'dan İran'a, daha sonra da İspanya'dan Kore'ye kadar geniş bir coğrafyada dinlenmiştir.³

Arp Mısır'da o kadar geniş bir şekilde yayılmıştır ki, haklı olarak onu bu ülkenin millî çalgısı saymak mümkündür. Bugün çağdaş Mısır'da bu çalgı hâlâ yaşıyor. Küçük Mısır arplarından millî müziğin icrasında istifade ediliyor.

Mezopotamya MÖ. 4000 yıllarından başlayarak farklı medeniyetlerin beşiği olmuştur. Bu zengin bölgede Sümer, Akat, Babil, Asur, Hitit, Kalde, Elam ve Pers medeniyetleri yerleşmiştir.

Milattan önce Sümerlere ait Bisay mabedinde bulunan arpa benzer aletin yaşı 5 bin yıldan daha fazladır. Bundan dört bin yıl önce meşhur arp çalanların adları da bilinmektedir. Bunlardan Neferhoteb, Onhun ve başkalarının adları sayılabilir.⁴

MÖ. 2500 yılı ile 600 yılları arasında uzun bir zaman zarfında egemen olan Asur medeniyetinde el üzerinde tutulan ilkel arp örneğine rastlıyoruz. Milattan evvel 5. asırda Mezopotamya'da en eski medeniyetlerden birini yaratan Sümerler, milattan evvel ikinci asırda yok oldular. Bütün bu örneklerin gösterdiği gibi Mezopotamya medeniyetinin tarihi çok zengindir. Adları başka olsa da birbirlerinden etkilenmiş, birbirlerini tamamlamış ve geliştirmiştir.

Alman arp tarihi araştırmacısı H. İ. Zingel'in⁵ belirttiği gibi, tellerinin az sayıda ve az gerilmiş olmasından kaynaklanan tutuk tınılı sesli Sümer arplarından bir gelenek olarak kapalı meclislerde istifade olduğunu düşünmek gerekir. Eski devirde arpa benzer aletler bütün Doğu medeniyetinde çok yayılmıştır. Arplar her tür halk, yüksek sınıf, askerî ve dinî musikide yer alıyordu. Yukarıda söylediğimiz gibi, arp yayıldığı her bir bölgede çeşitli adlar taşımaktaydı. Mesela İsrail'de "kinor" ve "nebel" denilmekteydi. Dinî efsanelerde Çar David'in arp çaldığı rivayet ediliyor. Minyatürlerde, dinî kitaplarda, kilise süslemelerinde ve yontularda Çar David'in arp çaldığının tasvirlerini görmek mümkündür.

İsrail arpları Mısır ve Asur arplarına benziyordu. Lâkin İsraililer dinî merasimlerde büyük arpları değil, hacimce küçük arpları çalıyorlardı. Bu kolaylıkla elde taşınan "kinor" idi. Kinor mızrapla değil, parmakla çalınıyordu.

Birma'da 13, 14 ve 16 telli arpa benzer alet "saunk" idi. Onun telleri bükülmüş ipekten yapılırdı. Hindistan'da "vina", Uzak Doğu ve Türkistan'da "ceng" veya "çeng" adını alırdı. İlginçtir ki, birçok Doğu ülkesinde veya şehrinde, mesela Kars'ta halk, müzik aletlerinin olağandışı güçleriyle ayrı ayrı insanların, böylece de bütün ülkenin talihine etki edebildiğine inanırlardı.⁶

Eski Yunanlıların milattan önceki musiki medeniyeti zengindir. Yunanistan'da arpa benzer pentis, trikanon ve sambuk gibi birçok alet var idi: Yunan mitolojisinde Apollon arp'ın mucidi kabul edilirdi. Onların arasında çalgının kavisli ve köşeli olmak üzere iki esas türü vardı. Bu çalgılar Yunanistan'a Anadolu'dan getirilmiştir.

Romalılar yeni çalgılar icat etmemiş, Yunan ve Mısır çalgılarını benimsemişlerdir. Arp Roma'ya da Yunanistan gibi Anadolu'dan getirilmiştir. Roma'da arp fazla yayılmamış, sadece kölelerin çaldığı çalgı olarak kalmıştır.

Tarihe bakınca görürüz ki, her bir ülkenin ve halkın medeniyeti onun hayatının siyaseti ve ticaretinin gelişmesi ile paraleldir. Belirli devirde ülkede gelişme oluyorsa, bu kendisini medeniyette de mutlaka gösterir. Arp tarihî gelişme ile birlikte kendi ilkel kuruluşunu değiştirmiştir. Zamanla tellerin sayısı artıyor, av yayı şeklinden üç köşeliye çevriliyor. Küçük, elde gezdirilen aletten büyük, insan boyundan uzun bir alete dönüşüyor. Üçüncü Ramses'in ehamında (MÖ. 1253 yılı) beyaz giyimli iki arpçı sureti tasvir edilmiştir. Uzunluğu 183 cm olan arpların birinde 11'den 30'a kadar, diğerinde 21'den 28'e kadar tel vardı. Sütunun olmaması bizi o kanaate getiriyor ki, tellerin gerginliği çok da fazla değildir. Böyle arplardan kutsal ayinlerde ve törenlerde faydalanılırdı.⁷

Doğu medeniyetinde gelişen ilim, sanat ve tıp birbiri ile sıkı sıkıya bağlı idi. İlim daha ayrı ayrı sahalara ayrılmamış, tek bir anlayış olarak düşünülürdü. Bütün Doğu tıbbında müzikle tedavi de yaygındı.

Türk halkının büyük evlâdı, Bağdat'ta iyi bir tahsil almış ve dünyada büyük bir şöhret kazanmış olan Farabi Ebu Nasr Muhammed ibn Muhammed (870-950), filozof, ansiklopedist, musiki teorisyeni, bestekâr, çalgıcı ve bazı müzik aletlerinin mucididir. Onun müzik hazinesinden Azerbaycan ve Doğu müzik âlimleri faydalanmışlardır. Doğunun dâhi âlimi Ebu Ali İbn Sina Farabi'nin eserlerinden çok faydalandığını ve hatta müziği ondan öğrenerek tıp sahasında tatbik ettiğini belirtmiştir.

İslâm dünyasında Platon ve bilhassa Aristoteles'in felsefesini en iyi açıklayanlardan büyük Türk-İslâm âlimleri ve hekimleri Er-Razi (854-932), Farabi (870-950) ve İbn Sina (980-1037) müzikle tedavinin bilhassa müziğin psişik hastalıkların tedavisindeki ilmî esaslarını kurmuşlardır.⁸

Türkler daha Selçuklular devrinde ruhsal hastalıkların tedavisi için bugün yüksek bir seviye sayılabilen kurumlar kurmuşlardır. Bu kurumlarda ruh hastalarını müzik ile tedavi ediyorlardı. Hastaları eğlendirmek için özel hanende ve sazandeler ile müzik grupları vardı. Bu gruplar ney, rübab, çeng, kudüm, santur gibi çalgılar kullanıyorlardı.

Anadolu'da ilk şifa merkezlerinden biri sayılan, 1206 yılında Kayseri'de kurulmuş Selçuklu Gevher Nesibe Sultan Tıp Mektebi XIII. asırdan bugüne kadar yaşayan tarihî bir abidedir. Bu hastahane ruhsal hastalarını çeng müziği ile tedavi ediyorlardı. Hasta odalarının eyvan kavislerinde açılan iki delik o zaman müzik veya ikna yolu ile yapılan tedavi için göz önünde tutulmuştur. Çalınan çeng aletinin çıkardığı ses özel dehlizlerle yayılarak hastalara ulaştırılırdı. Bu ses dehlizleri dünyanın ilk basit ses dinamikleri sayılabilir. XIII. asrın ikinci yarısında burada Selçuklu hekimlerinin sultanı Beyhekim Müeyyed Oğlu Ekmeleddin Nahcivanî görev yapmıştır.

XX. asrın başlarında Altayların Pazırık ve Başadar vadilerinde araştırmalar yapan Rudenko ve Gryaznov adlı Sovyet araştırmacıları çok eski kilim parçaları ve Türk müzik aleti olan "çeng" buldular. Rudenko bu arazide yaşayan insanların tarihini MÖ. 1700 yıllarına götürmüştür. Asya halklarından olan Hunlar çeng çalgısını çok seviyorlardı. Safiyüddin Urmevi'nin icadı olan "nüzhe" de çok sevilen bir çalgı idi (XIII.-XIV. yüzyıl). Çengin Kafkas devletlerinde ilk sınıflı cemiyet devrinden itibaren kullanıldığını tahmin edebiliriz.

Azerbaycan arazisinde yayılmış arpa benzer eski telli müzik aleti "çeng" veya "ceng" olarak adlandırılırdı. Azerbaycan arkeologlarının araştırmalarıyla ortaya çıkmıştır ki, çengin bu ülkede ilk buluntuları Milattan önceki yıllara gitmektedir.

Azerbaycan'ın eski medeniyet merkezlerinden biri olan Berde şehri yakınlarında Şatırlar köyü arazisinde âlimler tarafından kazılar yapılmıştır. Kazılarda üzerinde çeng çalan kadın sureti tasvir edilmiş çömlek parçası bulunmuştur. Buluntu MÖ. IV-III. asırlara aittir.⁹

Batılı müzik tarihçileri ve müzisyenlerin fikrine göre telli çalgıların kaynağı Orta Asya'dır. Türk müziğinin asıl ses sistemini daha sonradan sağlam temellere oturtan Safiyüddin Abdülmümin Urmevî olmuştur.¹⁰ Teb-

riz yakınında yer alan şimdiki Raziyye eski Urmiye şehridir. Ortaçağ Doğu müzik medeniyetini canlandıran, devrinin en kıymetli müzisyeni olan Safiyüddin Abdülmümin ibn Yusuf ibn Fakirül-Urmevî 1216 yılında bu şehirde doğmuş, burada büyümüştür. O devirde Bağdat şehri İslâm dünyasının ilim merkezi sayılıyordu. Bu sebepten genç Urmevî Bağdat'a göçer. Safiyüddin Urmevî aynı zamanda telli müzik aletlerinin ikisinin mucidi sayılır. Onlardan biri "nüzhe" (eğlenme), diğeri ise "muğni" (zevk veren) adlarını taşırlar. Nüzhe "ceng" (arp) ve "kanun" şeklinde tertip olunmuştur. Dört köşeli, kırmızı söğüt ağacından yapılmış olan bu çalgı 81 tellidir. Teller çalgının üzerine öyle bir sistemle çekilir ki, her üç tel bir yerde akort edilebilsin. Kuruluşu kanun, rübab ve nüzheden alınmış olan muğni sarı erik ağacından yapılmıştır. Çanağı rübab çanağından büyük, enli ve üç köşelidir, onun tamamında 33 tel vardır.¹¹

Ortaçağ minyatürlerinde tasvir edilen musiki meclislerinin çoğunda ceng aletinin tasviri verilmiştir. Milattan önce yapılmış cengler 6-9 telli iken ortaçağda tahminen 18-24 telli olmuştur. Cenge tel yerine ipek teller çekilirdi. İcra usulü değişik idi: Mızrapla, telekle, sonraları parmakla çalınırdı. Bu müzik aletlerinin üzeri bazen altın, gümüş, sedef ve diğerk kıymetli maddelerle nakışlanıp süslenirdi. Zarif ve ince sesli ceng ileri gelenlerin meclislerinde berbetle (uda benzer bir müzik aleti) birlikte çalınırdı.

Ceng çalgısının adına ortaçağ Azerbaycan klâsiklerinden Nizamî, Mehseti Gencevî, Hakanî, Nesimî ve Fuzulî'nin şiirlerinde de rastlanılmaktadır. Meselâ, Nizamî Gencevî şöyle yazıyor:

Ceng alıp eline o dilber peri,
Söyledi çektiği eziyetleri.
Yayıldı ceng sesi, düştü her yana,
Nâle âşıkları etti divâne.¹²

Meşhur Azerbaycan şairi Mehsetî Gencevî hikmetli rübailer, lirik gazeller şairi olmasının yanında ud ve ceng çalmayı da bilirmiş. Mehsetî hakkındaki rivayetlerin birinde şöyle deniliyor: "Güya ceng çaldığı için ceza olarak onun ellerini deriden yapılmış bir bağ ile bağlamışlar. Bu eziyete dayanamayan şair rübailerinin birinde diyor ki:

Şah keyf gününde kaldırır bade,
Hoştur ceng sesleri gelse feryade.

Şadlık sever elim, günde saklama,

Zere tut böyle bir eli dünyada.¹³

Nesimî'nin eserlerinde de döne döne ceng çalgısının sesi işitilir:

“Enelhak” çağırır ceng ü def ü ney,
Yalancı lâ ilâ illâya düşmüş.¹⁴

Ceng hakkında kıymetli bilgilere biz on beşinci asırda da rastlıyoruz. On beşinci asrın müzikoloğu Abdülkadir Meragî “Came-elvan” adlı kitabında cengin olgunlaştığını kaydediyor. O, ceng aletine 24 tel takıldığını ve bu teller de çift bağlandığına göre ondan 12 çeşit ses elde etmenin mümkün olduğunu söylüyor.¹⁵ Bu çalgılar küçük kuruluşlu, ipek telli ve sütun bölümü olmadığı için güçlü ses veremezlerdi. Bu fikre dayanan büyük bestekâr ve müzikolog Afrasyap Bedelbeyli, ceng enstrümanının bir oktav dahilinde bütün kromatik gam seslerinin alınmasının mümkün olduğunu belirtiyor. Ceng üç köşeli şekilli, telli, gerili müzik aletidir. Üst kolu at boynu tarzında kıvrılır ve baş (yukarı) tarafında güzellik için iri ipek sorguç sallandırılır.¹⁶

XVI. asırda da cengin sesini işitiriz. Fuzulî cenge döne döne müracaat eder; şiirsiz hayatı can sıkıcı görürdü:

Sen de, a mugannî, eyleme kalbimi çok teng,
Bas bağına, bas kalbine, berk tut ki, düşer ceng.
Çok gam yiyirem, dâda yetiş, neş'e ver, hâl ver
Hicranımı al tulla, evez tatlı visâl ver!¹⁷

Meşhur İran müzikoloğu Aziz Şebanî “İran Musikisi Hakkında” adlı eserinin “Çeng ve onun türemeleri” bölümünde şöyle yazıyor: “Çengin tarihi bundan beş bin yıl önceye rastlar. Üç köşeli şekilli bu çalgının telleri önceleri 8-9 iken sonralar 17'ye ulaşmıştır. İlk zamanlar zahme (mızrap), sonra parmakla çalınmış, daha sonra ise tellerin sayısı 74'e varmıştır.”

Ortaçağda İran'da çengin büyüklüğü 1,5 metreye yakındı. A. Şebanî çeşitli ülkelerde bu sazın değişik türlerine rastlandığını kaydediyor.

XVI. asrın ikinci yarısına ait müellifi bilinmeyen “Dağda Musiki Meclisi” adlı bir Tebriz minyatüründe başka müzik aletlerinin yanında cengin de resmini görürüz. Çok ustalık ve incelikle tasvir edilen bu meclisin ön tarafında, solda elinde kaval çalan muganni, ceng çalan ve tüteğe (kamıştan bir müzik aleti) benzer üflemeli aleti dillendiren müzisyenler yer almışlardır.¹⁸

Saib Tebrizî şarabı, aşkı ve müziği birlikte tarif ederek, “Koltuğunda mey şişesi, elinde piyale ve ceng götürerek, göz değmesin ki, çok hazırlıklı hale gelmişsin.” der.¹⁹

Şüphesiz, Azerbaycan’da muhtelif devirlerde ceng çalan mahir icracılar olmuştur. Lâkin onlar hakkında bilgimiz çok azdır.

İkinci Şah İsmail devrinde birçok meşhur müzisyen arasında üstat Sultan Mehmet’in de adı geçer. O, Doğu âleminde ceng ve saz çalan en mahir icracı olarak şöhret kazanmıştır. XVI.-XVII. asır tarihçisi İskender Münşî’nin eserinde Sultan Mehmet Cengî’nin çalgıcılıktaki maharetini tarif etmesi dikkati şayandır. Halk bu mahir sanatkarın asıl adına “Cengî” lâkabı ilâve etmiş ve onun ince zevkine daima hayran kalmıştır.²⁰

XVII. asırda cengin değişik şekilleri olmuş ve en sevimli müzik çalgılarından sayılmıştır. Bu devirde daha çok yayılan ceng türlerinden biri üç köşeli şekilli, 6 telli, diğeri ise çok telli dört köşeli şekilli olanıdır.²¹

Ceng sonralar Azerbaycan musiki meclislerinde yerini kaybetmeye başlamıştır. Bunun çeşitli sebepleri var. Bu sebepleri şimdilik söylemek zordur.

SONUÇ

Görüldüğü gibi, üzerinde durmaya çalıştığımız konu eski medeniyette arp’a benzer enstrümanların büyük rol oynamasıdır. Makalede amaç Doğu âlimlerinin araştırmaları ile Batı âlimlerinin araştırmalarını kıyaslamaktır. Ve sadece cenkle arp’ın benzerliği göz önüne çıkarılıyor. Klasik şairlerimizin eserlerinden örnekler veriliyor. Peki icracıların ustalığı hangi seviyede idi ? Bu problem çok karmaşıktır. Heykel ve resimlerle icracılığın ince sorularına cevap vermek mümkün müdür? Bilginlerin fikri birbiriyle örtüşmemektedir. Bununla birlikte tasvirler gösteriyor ki, antik devir sanat eserlerinde arp icracılığı kendi inceliklerine ve virtüozluğuna sahip idi. Bu eski Doğu çalgısı ortaçağda Avrupa’ya götürülüyor, kendi ilerleme ve gelişmesini Avrupa’da bularak bütün dünyaya yayılıyor. Doğuda ise unutuluyor...

Kaynakça

- Abdullayeva, S, **Narodniye muzikalniye instrumentı Azebaycana**, Bakı 1972.
- AK, Ahmet Şahin. **Avrupa ve Türk-İslam Medeniyetinde Müzikle Tedavi Tarihi Gelişimi ve Uygulamaları**, Konya 1997.
- Bedelbeyli, A , **Musiki lüğeti**, Bakı, Elm 1969.
- Bünyadov, T, **Asırlardan gelen sesler**, Bakı 1993.
- Dulova,V, **İskusstvo igrı na arfe**, Moskova 1975.
- Eminzade, E , **Azerbaycanda felsefi ve ictimai igtisadi fikir tarihinden**, Bakı, Elm Yay., 1972.
- Fuzuli, **Seçilmiş eserleri**, Maarif Yay., 1983.
- Kerimov, K, **Sultan Muhammed i ego şkola**, Moskova 1970
- Kerimov, M ,**Azerbaycan gedim simli çalgı aletleri, Çeng**, basılmamış çalışma.
- Mehseti Gencevi, **Rübailer**, Bakı 1961.
- Narodı Vostoçnoy Azii**, Moskova-Leningrad 1965.
- Nesimi, **Seçilmiş eserleri**, Bakı, Elm 1969.
- Nizami Gencevi, **Hosrov ve Şirin**, Bakı 1962.
- Özalp, N,**Türk Musikisi Tarihi**, C. 1.
- Rogal-Leviski, D. **Sovremenniy Orkestr**, t. 4, Moskova 1956.
- Yazvinskaya,E. **Arfa**, Moskova 1968.
- Zaks,K. “Muzikalnaya kultura Vavilonii i Assurii”, **Muzikalnaya kultura drevnego mira**, Leningrad 1937.
- Zingel , H.J. **Harpe und Harfenspiel von Beginn des 16. Jahrhunderts bis ins 2. Drittel des 18. Jahrhunderts**, Halle 1932.

DİPNOTLAR

- ¹ Ahmet Şahin AK, **Avrupa ve Türk-İslam Medeniyetinde Müzikle Tedavi Tarihi Gelişimi ve Uygulamaları**, Konya , 1997 , s. 6.
- ² D. Rogal-Leviski, **Sovremenniy orkestr** , t. 4 , Moskova , 1956 , s. 6.
- ³ K. Zaks, “Muzikalnaya kultura Vavilonii i Assurii”, **Muzikalnaya kultura drevnego mira**, Leningrad , 1937 , s. 10.
- ⁴ E. Yazvinskaya, **Arfa**, Moskova , 1968 , s. 11-12.
- ⁵ H. J. Zingel, **Harpe und Harfenspiel von Beginn des 16. Jahrhunderts bis ins 2. Drittel des 18. Jahrhunderts**, Halle, 1932.
- ⁶ **Narodi Vostochnoy Azii** , Moskova-Leningrad , 1965 , s. 837.
- ⁷ V. Dulova , **İskusstvo igrı na arfe**, Moskova , 1975 , s. 12.
- ⁸ Ahmet Şahin , a. g. e. , s. 116.
- ⁹ Mecnun Kerimov , **Azerbaycan gedim simli çalgı aletleri** , **Çeng** , basılmamış çalışma , s.35.
- ¹⁰ Nazmi Özalp , **Türk Musikisi Tarihi**, C. 1, s. 111-112.
- ¹¹ Teymur Bünyadov, **Asırlardan gelen sesler**, Bakı, 1993, s. 21.
- ¹² Nizami Gencevi , **Hosrov ve Şirin** , Bakı, 1962, s.7.
- ¹³ Mehseti Gencevi , **Rübailer**, Bakı , 1961, s. 16-17.
- ¹⁴ Nesimi, **Seçilmiş eserleri** , Bakı , Elm , 1969, s. 216.
- ¹⁵ A. Bedelbeyli, **Musiki lüğeti** , Bakı, Elm, 1969, s. 216.
- ¹⁶ A. Bedelbeyli , a. g. e. , s.78
- ¹⁷ Fuzuli , **Seçilmiş eserleri** , Maarif Yay., 1983, s. 232.
- ¹⁸ K. Kerimov, **Sultan Muhammed i ego şkola**, Moskova, 1970, s. 83.
- ¹⁹ E. Eminzade , “Azerbaycanda felsefi ve ictimai iktisadi fikir tarihinden”, Bakı , Elm Yay., 1972, s. 123-124.
- ²⁰ T. Bünyadov, a. g. e. , s. 205.
- ²¹ S. Abdullayeva , **Narodniye muzikalniye instrumentı Azebaycana** , Bakı , 1972, s. 14.

